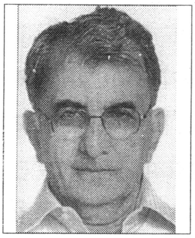

सद्गुणांची पाठराखण महत्त्वाची

अवधूत हर्डीकर, पुणे
आय्. बी.एस्.(पी.), (नि.),
एम.ए., काव्यतीर्थ
दूरध्वनी : ०२०-२५३८०२०१

प्रत्येक प्राणी स्वतंत्र जन्माला येतो. व्यावहारिक 'मी'ची जाणीव झाल्यापासूनचे त्याचे जीवन स्वतंत्रच असते. त्याचे व्यावहारिक जीवन, कार्मिक जीवन, आर्थिक-शैक्षणिक, अनुभविक - सांस्कृतिक -वैचारिक - भावनिक .... सर्वच प्रकारचे जीवन, त्याचे स्वतःचे असते, म्हणजे स्वतंत्र असते. या जाणीवांचे परिघ स्वतःला मध्यवर्ती कल्पून असतात. अशा लोकांच्या समाजगटांमध्ये जी एक वैशिष्टपूर्ण जीवनपध्दती काही काळानंतर निर्माण होत रहाते, तिला संस्कृती म्हणतात. विभिन्न ठिकाणी रहाणाऱ्या अशा अनेक समाजघटकांच्या, त्या समाजातील अनेक घरांच्या, अशा वैशिष्ट्यपूर्ण विभिन्न संस्कृतींसह, विशाल सांस्कृतिक परंपरा असतात. तसेच छोट्या छोट्या अनेक घरट्यांतूनही दिसणाऱ्या परंपरा त्या समाजाचा जिवंत घटक असतात. त्या स्वतंत्र विकासाला पूरक असायला लागतात. त्या व्यक्तीच्या विकासाला मारक होता कामा नयेत. कारण अशा उत्तमोत्तम विचारांच्या परंपराच समाजातली चांगली व्यक्ती निर्माण करतात आणि अशा व्यक्तींनी बनलेला समाजच आदर्श समाज असतो. आपल्या घटनेने अशी आपापली संस्कृती जपण्याचा समाजगटांचा नैसर्गिक अधिकार मान्य केलेला आहे.

अशा समाजातल्या व्यक्तींची काही लक्षणीय वैशिष्ट्ये असतात. व्यक्ती नुसती शरीराने वेगळी म्हणून स्वतंत्र असून, जमत नाही, तिचं स्वातंत्र्य, तिच्या आंतरिक गुणांमुळे उठून दिसणाऱ्या वेगळेपणात आहे. तरच तो टिकाऊ उपयोगिता असणारा आणि म्हणूनच घोंघावणाऱ्या वादळातही डौलदारपणे उभा ठाकणारा, काळाला पुरून उरणारा, सर्व प्रकारच्या संकटांवर यशस्वी मात करणारा, व्यक्तीमत्वाचा युनिकनेस, भांडकुदळपणाच्या कलाप्रकाराने मिळवलेला नसतो. तो दांभिकता, खोटारडेपणा, कारस्थाने, क्षुद्र मानसिकतेने अंकुरित झालेली कमालीची फसवेगिरी यांतून विकसित झालेला नसतो. उदात्त अशा अनेक सद्गुणांच्या अनेक वर्षांच्या मशागतीचे अशी व्यक्ती हे फळ असते. त्यात प्रामुख्याने असतो, त्याचा अनुकरणीय साधेपणा. अशा व्यक्तीला स्वतःलाच आपण कोणत्या गुणांनी युक्त आहोत याची कल्पना नसते, आणि हा असा रिफाईंड ग्रेसफुलनेस हीच त्याची ओळख असते. तो जाणण्याची अनोखी क्षमता लाभलेली माणसे सभोवती असावी लागतात. कारण या बाबी, बव्हंशी भोळ्या व अज्ञ समाजात नाटकीय गुणधर्मांचा अवलंब करूनही तात्पुरते मोठे झालेले लोक समाजामध्ये दिसतात. विशेषतः ज्या समाजामध्ये अवलंबितांची संस्कृती फोफावली असते, आणि दुसऱ्या प्रत्येक व्यक्तीचा विचार, ती व्यक्ती माझ्या काय व कोणत्या प्रकारच्या फायद्याची .... असाच होत असतो. अशा समाजात हे प्रमाण अधिक असते. अशा आंतरिक सद्गुणांमुळे वैशिष्ट्यपूर्ण व्यक्तीमत्व लाभलेल्या व्यक्तीच्या गुणांचे कोठेच कोड-कौतुक होताना दिसत नाही. कारण, असे कोड-कौतुक हा सुध्दा अवलंबितांच्या संस्कृतीत एक सोयीने करण्याचा भाग असतो. म्हणून केवळ असा युनिकनेस् असलेली शालीन - सद्गुणी माणसे लाभूनच जमणार नाही. त्या गुणवत्ता, स्वार्थी भावना व अहंकार दूर सारून, ओळखण्याची क्षमता असलेली माणसेही समाजात लागतात. अशा आपल्यामधील क्षमतांचा विकास सतत करीत रहायचा असतो. पालकांना जाणीवपूर्वक आपल्या मुलांमध्ये हा एक मोठा सद्गुण कसा रूजेल या बाबींकडे लक्ष द्यायचे.

या बाबी, समाजघटकांमध्ये केंव्हा तरी अपवादात्मक म्हणून दिसतात, याची कारणेही लक्षणीय आहेत. या सर्वांकरितां मुळात आवश्यक असणारी अंतःस्फूर्ती ही कमालीची अशक्त झालेली असणे, परिस्थिती कमालीची प्रतिकूल असतानाही कांही व्यक्तींजवळ उदात्त-मानवतेचे सद्गुण, कोणी शिकविल्याशिवायही कसे येतात याबद्दलच्या वैचारिक क्षमतांची गरिबी असणे, व्यवहारामध्ये पूर्ण रूतल्यामुळे पालकांच्या चांगल्या परिस्थितीमुळे प्राप्त झालेले शिक्षण, त्याच्या जोरावर मिळवलेली नोकरी आणि या दोन्हीमुळे आलेली पैशाची ताकत आणि त्या ताकदीच्या भरवंशावर बेतलेला अहंकार, यांमुळे, दुसऱ्या प्रत्येक व्यक्तीकडे गरीब-बिचारे म्हणून पहाण्याची करून धेतलेली सवय, या सर्वांमुळे एखाद्या गोष्टीच्या 'अचीवमेंटसाठी' आपल्या अंगी कोणते मूलभूत सद्गुण असावे लागतात याची कल्पनाही नसणे - याचा परिणाम, स्वार्थत्यागपूर्वक निरपेक्ष सेवापरायणता असलेल्या व्यक्तींची ओळखच अशा लोकांना होण्याची त्यांची पात्रता नसणे यात होतो.

या सर्वांचा परिणाम, सद्गुणी आणि योग्य-सुयोग्य व्यक्ती, रचनात्मक अशा समाजोपयोगी आणि सार्वजनिक कार्य करणाऱ्या संस्थांच्या व्यवहारात अभावानेच दिसण्यात होतो आणि मग अशा संस्थांच्या आधाराने असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीच्या सावल्या मोठ्या वाटू लागतात. स्वार्थत्यागपूर्वक निरपेक्षपणे कांही ध्येय पुढे ठेवून, कार्य करणाऱ्या व्यक्तींमुळेच संस्थांची भरभराट होत असते. अशा संस्थारूपी वृक्षांवर स्वतःची घरटी बांधण्याच्या हव्यासापोटी त्या वृक्षाला मात्र अवकळा येते.

कोल्हापूरच्या कऱ्हाडे ब्राह्मण संघाला, अशा क्रांतदर्शी व्यक्ती प्रारंभापासून मिळाल्या. त्यामुळे पंचवीस वर्षांमध्ये स्वतःची देखणी वास्तू झालीच, पण ७५ वर्षाहून जास्त काळ कार्य करणाऱ्या, संपन्न ज्ञातिजनांची संख्या लक्षणीय असणाऱ्या कांही ज्ञातिसंघांपेक्षा आर्थिक परिस्थितीतही विकासोन्मुखी पायरी गाठली. याचे कारण, अतिघट्ट अशा अन्तःस्फूर्तीच्या जाणीवेने युक्त अशा, सत्वगुणसंपन्न कार्यकर्त्यांचे मोहोळ संघाला लाभले. त्याची दिशा योग्य राखणारे 'व्हिजनरी' सूत्रधार मिळाले. आज केरळच्या अगलपाडीची, पश्चिम किनाऱ्यावरील गोव्यासह, कर्नाटक मधल्याही कऱ्हाडा व्यक्तींच्या - मग ती त्या संघाची सभासद नसली तरी - दोन भागात तयार केलेली नांव-पत्त्यांची डिरेक्टरी सोडली तर स्वतःच्या सभासदांची सर्व माहिती छापील पुस्तकात देणारी एकमेव कऱ्हाडे ब्राह्मण संस्था कोल्हापूरची आहे. एकूण २२/२३ कऱ्हाडा ब्राह्मण संघापैकी ती एक आहे. संस्थेचा 'युनिक्नेस' सांभाळणारी ! यांमुळे केरळच्या कासारगोड जिल्ह्यामध्ये रहाणाऱ्या कऱ्हाडा - ज्ञातिबांधवांची संख्या सव्वीस हजारांवर आहे, हे समजते.

व्यक्तीला मोठं करणाऱ्या, आंतरिक सद्गुणांवर काळाच्या कसोटीत मोठ्या ठरलेल्या, कर्तबगारीचे स्वतःचे विभिन्न परिमाण निर्माण करणाऱ्या आपल्या ज्ञातिबांधवांची ओळख आपण करून घेऊ. त्यामुळे लोकसंख्येच्या दृष्टीने फार छोट्या पण अनेक क्षेत्रात व्यक्तीमत्वांचे लखलखीत मानदंड उभारणाऱ्या आपल्याच लोकांचे पुण्यस्मरण केल्यासारखे होईल. हे करणे आवश्यक आहे.

अशा समाजाचा एक विशेष असा असतो कीं, अशांची कर्तबगारी सर्वदूरवरच्या भागात सहज स्वरूपात उठावदारपणे लोकांपुढे येते. समाधी घेऊन शंभर वर्षे लोटल्यावरही ज्यांच्या संबंधीचा आदरभाव वृध्दिंगतच दिसतो असे महायोगी ब्रह्मीभूत श्री वासुदेवानंद सरस्वती टेंब्ये स्वामी महाराज, बाळशास्त्री जांभेकरांसारखे नऊ-दहा क्षेत्रांमध्ये प्रथम असलेले, वा. गो. चिरमुले यांचेसारखे पहिली विमा कंपनी आणि बॅक स्थापन करणारे, भारतीय रेल्वेचा हिरा म्हणून स्वर्गीय लालबहाद्दूर शास्त्री यांनी गौरविलेले धातुविद्या विशारद डॉ. आर. जी. भाटवडेकर, भारतीय रेल्वेचे पहिले कमीशनर सी. एम. बखले, पहिला स्वरभास्कर भास्करबुवा बखले, मराठीला पहिले ज्ञानपीठ ज्यांच्यामुळे मिळाले असे श्री. विष्णू

सखाराम खांडेकर अशांसारख्या विभिन्न क्षेत्रामध्ये आपल्या व्यक्तीमत्वाचा दीर्घ-प्रदीर्घ काळाकरता ठसा उमटविणाऱ्या, ज्ञातिबांधवांची संख्या शतकावर गेलेली महाराष्ट्रात ऐकू येते. पण महाराष्ट्राबाहेर आपल्या अनेक लोकांनी स्वत:ची नाम-मुद्रा अनेक जनहितकारी - स्वार्थत्याग - पूर्वक केलेल्या कार्यांमुळे प्रदीर्घ काळासाठी काळाच्या पडद्यावर ज्यांनी उमटविली असेही संख्येने प्रचंड आहेत.

हितवाद या कलकत्त्याहून प्रसिध्द होणाऱ्या बंगाली वृत्तपत्राचे संपादक होते. श्री. सखाराम गणेश देऊस्कर बनारसहून प्रसिध्द होणाऱ्या आज या हिंदी भाषेतल्या दैनिकाचे संपादक होते. बाबुराव पराडकर, भारतरत्न पं. गोविंद वल्लभपंत पराडकर यांचे घराणे राजापूर तालुक्यातील मूळचे कोतापूरचे. अडीचशे वर्षांपूर्वी गढवाल येथे स्थायिक झालेले, त्यावेळच्या विशाल उत्तरप्रदेशाचे मुख्यमंत्री म्हणून असलेले पं. गोविंद वल्लभपंत, त्याचवेळी विशाल मुंबई राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री बॅ. बाळासाहेब खेर, आणि त्याचवेळी लोकसभेचे पहिले सभापती श्री. गणेश वासुदेव मावळंकर ही तिन्ही व्यक्तीमत्वे रत्नागिरी - राजापूर या लगतच्या भागत मूळ असलेली कऱ्हाडा समाजाची होती. हिंदी पत्रकारितेत जे त्रिमुनी तीन-ऋषी म्हणून प्रसिध्द आहेत, त्यातले दोघे बाबुराव पराडकर आणि लक्ष्मण नारायण गर्दे, हे कऱ्हाडा होते. देऊस्करांचे हे शिष्य संपादकाचार्य म्हणून हिंदी पत्रकारितेत गौरविले गेले. राजस्थानमधल्या कोटा येथे, राष्ट्रदूत या हिंदी दैनिकाचे संपादक श्री. आनंद लक्ष्मण खांडेकर यांनी ही परंपरा काल - परवापर्यंत चालवली. सागर-झांशी-करोग्राम इथले संस्थानिक म्हणून क्रमाने खेर, नेवाळकर, हळबे ही घराणी गाजली. झांशीची रण-शूर लक्ष्मीबाई ही गाजलेली कऱ्हाडा स्त्री. ग्वाल्हेरचे दिमाखदार संगीत विद्यालय उभे करणारे पं. गुण्ये, साहित्य आणि अध्यात्मासाठी प्रसिध्द असलेले तांबे घराणे, ग्वाल्हेरचे प्रा. नारायण कृष्ण शेजवलकर आणि अध्यात्मासाठी प्रसिध्द असलेले तांबे घराणे, ग्वाल्हेरचे प्रा. नारायण कृष्ण शेजवलकर आणि त्यांचे पुत्र विवेक हे ग्वाल्हेरचे महापौर होते व आहेत. गुणा इथले प्रख्यात सर्जन ताटके. इंदोरचे सरवटे आणि मोघे ही घराणी. कानपूरचे प्रख्यात इतिहासकार श्रीनिवास हर्डीकर यांचे घराणे, जबलपूरचे नवाथे, गोळविलकर, सागरचे सीत-ारामपंत खेर, हे उत्तर प्रदेश विधानसभेचे अध्यक्ष होते. सा-गरचेच सुधाकरराव मुळ्ये, चांदोरकर-सुभेदार, जायदे, हर्डीकर ही घराणी कर्तबगार म्हणून प्रसिध्द आहेत. इंदूरची करकरे, सरवटे, भवाळकर, मोघे ही प्रसिध्द व्यक्तीमत्वांना जन्म देणारी घराणी. आजही इन्दूरचे महापौर मोघे आहेत. मुकुंद सखाराम नेवाळकर हे मध्यप्रदेश विधानसभेचे अध्यक्ष होते. पद्मभूषण शालिनीताई मोघे यांचे शिक्षण क्षेत्रात मोठे कार्य आहे. मराठी काव्याला पुलकित करणारी तरल भाववृत्ती, तसेच आशयघनता, गेयता, ओजस्विता, वैचारिक समृध्दी, अशा अनेक गुणसंपदेने मराठी कवितेला ऐश्वर्यसंपन्न करणारे भास्कर रामचंद्र तांबे ग्वाल्हेरचे, काळेले हेही ग्वाल्हेरचे, मध्यप्रदेशचे ख्यातनाम प्रशासक हेमचंद्र खांडेकर हे पार्लमेंटरी सेक्रेटरी होते. लक्ष्मण आत्माराम काटदरे हे कम्युनिस्ट पार्टीचे मान्यवर पुढारी आणि सरदार श्री. माधवराव किबे हे इंदोरचे. पद्मभूषण व्ही. एम. सरवटे हे भारतीय घटना समितीचे एक मान्यवर सभासद होते. अलाहाबादरचे पित्रे, शेजवलकर, तांबे ही मोठी घराणी आहेत. पं. वासुदेव भट्ट कोवई, पं. भैरवभट्ट कोवई, पं. नारायण भट्ट आर्ड्ये, पं. कृष्णंभट्ट बखले, पं. सप्रे ही राजापूर - लांजा भागा-तून बनारसला स्थायिक झालेली घराणी आपल्या लखलखीत पांडित्यामुळे इ.स. १०३० पासून कालपरवापर्यंत बनारसच्या पंडित सभेमध्ये आपल्या करितां मानाचे स्थान मिळवलेली घराणी. कोणत्याही निर्णय-पत्रावर यांची सही आवश्यक असे. हिमाचल प्रदेशात संन्यस्त वृत्तींच्या डॉ. इंदुताई टिकेकरांचे सामाजिक-सांस्कृतिक कार्य एवढे मोठे आहे कीं, पुणे येथे २८ ऑगस्ट, २००० या दिवशी सामाजिक कार्यकर्ते सुंदरलाल बहुगणा, यांनी सांगितले कीं, महाराष्ट्र आजही जिवंत आहे हे आम्हांला इंदुताईमुळे कळते. इंदुताई मूळच्या कोल्हापूरच्या. त्या सभेत मी एक श्रोता होतो.

स्वातंत्र्यपूर्व काळात राजापूरच्या पाध्ये गुर्जरांपैकी एकाने कराचीला वेद-संस्कृत पाठशाळा काढली हाती. बनारसला सप्रे यांची पाठशाळा होती. काशी नागरी प्रचारणी सभेचे माधवरावजी सप्रे हे रायपूरचे प्रख्यात सप्रे घराण्यातले. न्यायदानाच्या क्षेत्रात जस्टीस तांबे, जस्टीस मुळ्ये, जस्टीस् गोळवलकर, पिता-पुत्र, जस्टीस हर्डीकर, जस्टीस देव, जस्टीस् गोळविलकर, सुप्रीम कोर्ट जस्टीस् प्रकाश नावेलकर, यांतील खूपशी घराणी मध्यप्रदेश व उत्तर प्रदेशातली विलक्षण प्रतिभाशाली.पुरूषोत्तम मावळंकर हे अहमदाबादचे, के.सी.पंत हे पं. गोविंद वल्लभ पंतांचे चिरंजीव. आजही स्वानंद किरकिरे - तरल कल्पनांचा भावुक कवी म्हणून हिंदी काव्य - गीतांच्या प्रांतात नांव करून आहे. कलकत्त्याचे श्रीकांत बाक्रे उत्तम गवई म्हणून प्रसिध्द होतेच. तसेच इंदोरचे उदय भवाळकर धृपद धमार गायकी प्रकारात प्रसिध्द आहेत. उज्जयिनीचे पद्मभूषण विष्णूपंत वाकणकर यांनी सरस्वती नदीचा शोध लावला. श्री. गोविंदराव नानल हे हैद्राबाद काँग्रेसचे नेते व निजामाविरूध्दच्या चळवळीचे नेते होते. इंदोरचे विष्णूपंत चिंचाळकर, ख्यातनाम नाट्यकर्मी. तुषार खांडेकर, दमयंती तांबे, करकरे हे क्रीडांगण गाजवत आहे. दिल्ली लोकसभेचा मावळंकर हॉल, भोपाळचे माधवराव सप्रे म्युझियम, ग्वाल्हेरचे गर्दे स्मारक, बंगलोरचा हर्डीकर स्क्वेअर, झाशीच्या राणीची ठिकठिकाणची स्मारके, काशीचे बाबुराव पराडकर भवन, अशांसारखी कऱ्हाडा व्यक्तीमत्वांची अनेक स्मारके त्यांच्या सद्‌गुणांच्या राशींमुळे निर्माण झाली. हैद्राबादची विवेकवर्धिनी हे सातवळेकर व नानासाहेब हर्डीकरांच्या कार्याचे स्मारकच आहे.

सह्याद्रीच्या डोंगरदऱ्यातून राहणाऱ्या आपल्या अनेक पूर्वजांनी आपल्या कर्तबगारीसाठी नवीन क्षेत्रे भारताच्या सर्व दिशांमध्ये धुंडाळली. यांची नांवे अनेक प्रसंगी वर येत रहातात. तुम्ही केरळ-कर्नाटक-आंध्र-तामिळनाडू कोठेही जा. तुम्हांला ही ठसठशीत नांवे, आपल्या आखीव - रेखीव - नीटस संस्कृतीची ओळख देतील. केरळच्या कासारगोड जिल्ह्यातील आगलपाडी - पदरेसारखी अनेक गांवे कऱ्हाड्यांच्या सद्‌गुणांनी भरलेली आहेत. पदरे या गांवात एकशेपाच घरे भट या एकाच आडनांवाची विभिन्न सात गोत्रातल्या कऱ्हाडा समाजाचीच आहेत. ही अशी माहिती आपणांस www.thekarhaada.org या वेबसाईटवर मिळेल. देश-विदेशातले शेकडो कऱ्हाडा आपल्यासंबंधी माहिती या वेबसाईटवरून मिळवीत आहेत. ही वेबसाईट श्री. अवधूत हर्डीकर व सचिन ताटके यांनी सर्व कऱ्हाडा समाजाकरितां त्यांचे माहितीसाठी निर्माण केली आहे. आपणही कृपया अशांसारखी सर्व माहिती या वेबसाईटवर मिळवावी आणि आपल्या संस्कृतीचा तसेच आपल्यामधल्या सद्‌गुणी व्यक्तीमत्वांचा परिचय करून घ्यावा. या सर्व आपल्यामधल्या सद्‌गुणांचा, आपल्यामध्ये बाणविण्यासाठी विकास करावा आणि प्रत्येक काळाच्या टप्यात आपले नांव करणारी आपल्यामधली पारंपारिक क्षमता राखण्यासाठी प्रयत्नशील असावे.

या सर्वांचा आम्हांला अभिमान आहे. कारण सर्वस्वी प्रतिकूल परिस्थितीत स्वतःच्या भूमीतून दूरवर-लांबवर जाऊन यांनी तलवार गाजवली - संस्कृती राखली - ज्ञातीच्या कर्तबगारीला विभिन्न आयाम दिले आणि हे सर्व कट-कारस्थाने न करता, निंदा-घृणा-मत्सर-तिरस्कार यांसारख्या स्वतः लाच उणे करणाऱ्या घाणेरड्या संस्कृतीचा अवलंब न करतां, दुसऱ्याचे यश-मानमरातब, संपत्ती, कीर्ति स्वतःचे नांवावर खपविण्याचे पाप न करतां, खऱ्या सच्छिल ब्राह्मणांच्या सद्‌गुणांची पाठराखण करून त्यांनी हे संपादले.

यांचा अभिमान नाही बाळगायचा तर कोणाचा ?

यांना वंदन नाही करायचे तर कोणाला करायचे ?

***